

ULUSLARARASI
BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU

— V —

**Rîsale-i Nur'a Göre
Kur'ân'ın İnsana Bakışı**

24-26 Eylül 2000 - İstanbul - TÜRKİYE

ISBN: 975-8719-04-1

**Bediüzzaman Said Nursi ve Ahmed Sirhindi'ye Göre
Allah-İnsan İlişkisi**

Prof. Dr. İmtiyaz Yusuf*

Modern düşünce, dünyacı akılcılık ve farklı ideolojiler (faydacılık, bilimsel hümanizm, diyalektik materyalizm veya duygusallıktan uzak bilim gibi) çerçevesinde sunulmuş eleştirel/şüphencilik üzerinde yoğunlaşmış entelektüel niteliğiyle; bunun da ötesinde, din müntesiplerine kurallardan uzak bir hayat stili öngörmesiyle, zihinlerde sürekli olarak beliren şu soruya tatminkar cevap vermekte başarısız kalmıştır:

Allah ile insan arasındaki ilişki nedir?

Buradan hareketle, devamlı değişen zamanın şartları içinde ve dinin ne olduğuyla ilgili bir çok muhtelif açıklamaların yapıldığı bir ortamda, imanla bağlantılı olarak insanı açıklama ve bilgi ilmini geliştirme görevi, her dönemde İslam mücedditlerinin omuzlarına yüklenmiştir. Bizim üzerinde duracağımız iki müceddid Şeyh Ahmed Sirhindi (1564-1624) ve Said Nursi'dir (1876-1960) ki, bunlardan ilki Müceddid-i Elf-i Sani¹, diğeri Bediüzzaman² lakabıyla tanınır.

Bu tebliğde son asrın Müslüman kişiliğini şekillendirme, onların Kur'an ve Sünnetten hareketle İslam adına ortaya koydukları Allah ile insan arasındaki

* Prof. Dr. İmtiyaz Yusuf, 1957 yılında Tanzanya'da doğdu. Halen Tayland, Pattani - Thailand Prince of Songkla Üniversitesi İslami Araştırmalar Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

¹ "Müceddid-i Elf-i Sani - İkinci Bin Yılın Müceddidi" ona Abdülhakim Siyalkoti (Ö. 1656) tarafından verilen bir lakaptır.

² "Modern zamanların benzersiz ve eşsiz İslami şahsiyeti" anlamına taşır.

ilişkinin ne olduğuna dair yöneltilen sorular ve bu sorulara verilen cevapların tecdidî yönü incelenecektir.

Özellikle, bu iki alimin ortaya çıktıkları dönemlerde başgösteren değişimler ve bu değişimlerin doğurduğu baskılar ile bu şahsiyetlerin İslamı açıklamaya yönelik ortaya koydukları cevaplara dikkat çekilecektir. Dünya çapında yeni yapılanmaların ve değişimlerin boy gösterdiği Şeyh Ahmed Sirhindi dönemi ile, modern bilim ve teknoloji çağının yaşandığı Said Nursi dönemi, yine bu iki önemli isim çerçevesinde ele alınacaktır.

1- TECDİD: Kısa bir giriş

Tecdid, "İslam'ın devamlı canlı tutulmaya ihtiyaç duyduğu bölümlerinde yenilenmesi" şeklinde tarif edilmiştir. Tecdide yönelik telkinler meşhur bir hadis-i şerifte şöyle ifade edilmiştir:

"Allah her asrın başında bu ümmete dini yenileyecek bir kişi gönderir."³

Böylece İslami yenilenme tarih boyunca gelişerek tecdid, ıslah (reform), içtihad (sistemik orijinal düşünce/bir müceddidin Kur'an ve Sünnet üzerindeki bağımsız analizleri üzerine kurulu hükümleri) ve hareket (dinamizm)⁴ gibi İslami kavramların çok yönlü bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tablo, İslamın sosyal hayatta devamlı çözümler aradığının ve İslam ümmetinin her geçen gün karşılaştığı yeni problemlere İslami düşünce çerçevesinde cevaplar üretebilmesine imkan sağladığının bir göstergesidir.

1.1) Said Nursi ile Şeyh Ahmed Sirhindi arasındaki tecdidî bağ.

Said Nursi ile Şeyh Ahmed Sirhindi arasındaki bağ ne coğrafi, ne de ulusaldır. Bilakis, İslam'ın ümmet şuurunun evrensel boyutunun sergilendiği ortak ruhanî bir zemindir. Bu zemin, Müslüman Asya'da şekillenen suffî bir oluşum olan ve Buhara'lı Muhammed İbn Muhammed Bahauddin Nakşibend (1317-1389) tarafından kurulan Nakşibendî⁵ ekole müntesiplik üzerine kuruludur. Nakşibendiliğin ana karakteristiği: Şeriata tam bağlılık, ibadetlerde itidal ve Hz. Muhammed'in (a.s.m.) Sünnetine ittibadır.⁶ Bu şartlar, İslam'a bir sosyal bağlılığın açık göstergesidir. Said Nursi, Nakşibendî yolunu şu şekilde tanımlar:

Tarikatler hakikatlerin yollarıdır. Tarikatlerin içerisinde en meşhur ve en yüksek ve cadd-i kübrâ iddia olunan tarik-i Nakşibendî hakkında, o tarikatın kah-

³ Bu Hadis-i Şerif, Ebu Hüreyre tarafından rivayet edilmiştir ve Sünen-i Ebu Davud'da yer alır.

⁴ İbrahim Abu Rabi, *Islamic Resurgence – A Round table with Prof. Khursid Ahmad*, (Islamabad: Institute of Policy Studies, 1995), s. 16.

⁵ Bahauddin Nakşibend (1317-1389) tarafından Buhara'da kurulmuştur. Temel vurgu, kapla yapılan zikirdir ve bu metotla Allah'a bağlılık ve teslimiyet şuru elde edilme hedeflenir. Buradaki kalpten maksat, kişinin ruh aleminin merkezini sembolize eden bir merkezdir.

⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Kaynaklı, İndeksli, Lügatli Risale-i Nur Külliyyatı*, İstanbul 1996, C. 1, s. 610. İ

ramanlarından ve imamlarından bazıları; esasını böyle tarif etmişler, demişler ki: "Tarik-i Nakşide dört şeyi bırakmak lâzım: Hem dünyayı, hem nefis hesabına âhireti dahi maksud-u hakikî yapmamak, hem vücudunu unutmak, hem uche, fahre girmemek için bu terkleri düşünmemektir. Demek hakikî marifetullah ve kemâlât-ı insaniye terk-i mâsivâ ile olur."⁵

Tam bir İslami yönlendirme özelliğiyle Nakşibendi hareketi, sosyal yönlü ruhanî bir hareket olarak⁶ Hindistan'dan Mekke ve Medine'ye, ardından Osmanlı Türkiye'sine, Merkez Asya'ya, Dağıstan, Kazan, Rusya, Batı Çin'e ve buradan İndo-Malay Takımadalarına yayılmıştır.⁷ Onun başlıca şakirtleri arasında büyük Hintli sufi Şah Veliyyullah (1703-1762) ve Osmanlı Devletine bağlı Musul vilayetinden olan Mevlana Halid el-Bağdadi, İslamın 13. asırdaki müceddidi olarak bilinmektedirler ve İslam'ın reformist/yenilikçi dünya görüşünü ortaya koymuşlardır. Bunu yaparken, yaşamakta olduğu Hindistan'daki Müslüman kimliğinin daha da güçlendirilmesi ve İslami ahlakın kendine yeterliği hususlarına vurgu yapmıştır.⁸ Mevlana Halid el- Bağdadi, Nakşibendî sistemin Osmanlı Türkiye'sinin doğu bölgelerine yerleşmesini sağlamıştır. Bu yüzdendir ki Nakşibendîlik, Osmanlı Türkiye'sinde Nakşibendî-Halidî olarak bilinir.⁹

Said Nursi'nin Nakşibendî-Müceddidî¹⁰ ve Nakşibendî-Halidî tarihine intisabı, onun gençlik yıllarında Halidî şeyhlerin sosyal aktivitelerine katılımıyla başlar. Şeyh Ahmed Sirhindî (Türkiye'de İmam-ı Rabbanî olarak bilinir) ve Mevlana Halid, Moğol ve Osmanlı dönemlerinde sufi ayrılıkçılara karşı, Kur'an ve Sünnete dayalı İslamı yeniden yapılandırmada oynadıkları rolden etkilenmiş, onlardan ilham almıştır. Said Nursi, yaşamış olduğu modern çağdaki bilim ve toplumda hüküm süren materyalist ve ateist paradigma karşısında insanların imanlarını koruma görevini böylece üstlenmiştir.

Sufi yolda bir müddet bir çok büyük şahsiyetin peşinden gitmiş, ardından kendini büyük bir şaşkınlık içinde bulmuştur. Ve sonunda Şeyh Sirhindî'nin doğrudan Kur'an'ı rehber edinmesi anlamını taşıyan şu tavsiyesini onun eserlerinden farketmiştir: "Tevhid-i kible et!"¹¹

⁵ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, 220.

⁶ *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, Hamid Algar tarafından kaleme alınan "Nakşibendiye" maddesi. Aynı zamanda bakınız: Barbara Daly Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*, (Hrinceton:Princeton University Press, 1982), s. 27-28.

⁷ *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*, Hamid Algar tarafından kaleme alınan "Nakşibendiye" maddesi. Bu ekol Güneydoğu Asya'da Sumatra'lı İsmail Minangbakawi, Halii Hamdi Paşa, Şeyh Süleyman Zuhdi ve Şeyh Abdülvehab Rokan tarafından temsil edilmektedir.

⁸ Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey*, (Albany, NY: State University of New York Press, 1989) s. 55. Fazlur Rahman, "Revival and Reform in Islam" in *The Cambridge History of Islam*, vol. 2B P. M. Holt, Ann T. S. Lambton and Bernard Lewis (eds.) (Cambridge: Cambridge University Press), s. 632-656.

⁹ Şerif Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey*, s. 57-60.

¹⁰ Şeyh Ahmed Sirhindî'ye atfediliyor.

¹¹ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 516.

Gerek Şeyh Sirhindi, gerekse Said Nursi, bütün enerjilerini Müslümanların imanlarının takviyesine, agnostik ve ateist görüşlere karşı Allah'ın birliği (tevhid) mesajını sunmaya harcadılar.

Said Nursi, Şeyh Ahmed Sirhindi'den "bir tarikat kahramanı"¹² şeklinde bahseder ve onu büyük bir hürmet ve saygıya layık görür. Bunun yanısıra, inançsızlık illetini ortadan kaldırmak için Kur'an'ın ve İslamî tecdidin sunulması yolunda onu selef olarak değerlendirir.

2- ŞEYH AHMED SİRHİNDİ'NİN MÜCEDDİTLİK MİSYONU.

Yeryüzünde Allah'ın halifesi olması ile vahdetü'l-vücut görüşü arasında insanın konumu

Şeyh Ahmed Sirhindi, temel görev olarak kendisini, insanın yeryüzünde Allah'ın bir halifesi olduğuna dair Kur'anî görüşün doğru bir şekilde anlaşılmasına vakfetti. İbn-i Arabî'ye (1165-1240) ve ondan sonra gelen sufistlerin İsrakıyyun ekolüne atfedilen Tevhid-i Vücutî ve Vahdetü'l-Vücut (panteizm/varlıkta teklik inancı-monizm) şeklinde ifade edilen mistik doktrin tarafından sunulan, İlah ve insan etrafında şekillenen panteistik fikir ve görüşlerin Müslüman toplumlara ithal edildiği bir ortamda, böylesi zor bir görevi omuzlarına aldı. Bilindiği gibi Vahdetü'l-Vücut doktrini, Moğol hükümdarı Akbar'ın (1542-1605) "Din-i İlahî" ismiyle resmi bir beyanname olarak yazdırıp etrafa yaymasıyla geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu beyanname, İbn Arabî'nin (1165-1240) sufi düşüncesi ile, Nagarajuna'nın eserlerinden ilham alınan bir takım batıl Budist görüşler üzerine kurulu bir din anlayışı içermekteydi. "Din-i İlahî"nin aynı zamanda ruhun İlahî varlıkla birliği düşüncesi üzerine de sürekli vurgu yapmaktaydı.

Şeyh Sirhindi, Hâlık ile mahluk arasındaki farklılığa dikkat çekerek Vahdetü'l-Vücut'taki panteizmin aleyhinde bulundu. Bunu yaparken, Tevhid-i Şuhudî veya Tevhid-i Kur'anî olarak bilinen, insan ve yaratma meselelerini abdiyat (kulluk) kapsamında değerlendiren¹³ Vahdetü's-Şuhud (görülen alemin gösterdiği tevhid inancı / tecrübî tevhid inancı) görüşünü ileri sürdü. Şeyh Sirhindi'nin bu konudaki görüşleri, "Mektubat" (Mektuplar) isimli eserinde etraflıca yer almaktadır.¹⁴

Şeyh Sirhindi'nin ileri sürdüğü Vahdetü's-Şuhud ve abdiyat doktrini, Hind kaynaklı sufizmin Hindu Bakti Hareketi tarafından popülerize edilmiş Vedantik monizmle bir karışımı olan Vahdetü'l-Vücut'a karşı dinamik bir eleştiri özelliğini taşımaktadır.¹⁵ Vahdetü'l-Vücut doktrini, Hâlık ile insan, iyilikle kötülük

¹² Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 515.

¹³ Muhammed Abdülhak Ensari, *Sufism and Shariah*, (Leicester: Islamic Foundation, 1986) s. 14-15. Muhammed Ferman, "Şeyh Ahmed Sirhindi" in *A History of Muslim Philosophy*, vol. 2. M. M. Sharif (ed.) (Delhi: Low Price Publications, s. 879-880.

¹⁴ Yohanna Friedman, Shaykh Ahmad Sirhindi, (New York: Oxford University Press, 1972). *Mektubat* hakkında daha fazla araştırma imkanı için şu web siteye bakınız: <http://www.nfie.com/research.html>

¹⁵ Fazlur Rahman, *Selected Letters of Shaikh Ahmad Sirhindi*, (Karachi: Islamic Academy, 1968) s. 31.

arasındaki ayrılığı kaldırıyor. Böylece küfür ile iman arasında izafî bir ilişki kurularak, mutlak bir kötülüğün olmadığı neticesine ulaşıyor. Böylece insanın moral mücadelesi görmezlikten geliniyordu.¹⁶ Bu durum, “Allah’ın huşu veren azameti karşısında Onun fiil ve sıfatlarının yansımalarını görememe” gibi bir sonucu doğuruyordu. Tıpkı, “Gökyüzüne bakan insanın sadece güneşin varlığını görüp, güneşin şiddetinden gizlenen yıldızların varlığını inkar etme”¹⁷ gibi bir durumdu.

Şeyh Ahmed Sirhindi, Allah ve insan arasındaki ilişkiye Kur’anî bir anlayışla yaklaşımda ısrarlıdır. İnsana, sonsuz kudret ve iradeye malik olan Allah’ın bir abdi (kulu) olarak vurgu yapar. Ona göre dünya, insanlığın Allah’ı tanınması ve bu yolla tekamülü için gerekli bütün şartların sunulduğu bir alandır.

Allah, kesinlikle perde arkasından kuklaları dilediği gibi oynatan kişi konumunda değildir. Bunun tersine, Allah, dünyayı insan için dilediği gibi hareket edebileceği bir yer olarak yaratmıştır. Bu bakış açısıyla, Allah ve insan, biri diğerini yönlendiren iki aktör değildir. İlahi Kudret, dünya faaliyetlerini serbest bir şekilde sürdürebilmesi için bütün şartları sunmuş; insan iradesi için sahip olduğu cevherleri işleme, gerçek kıymetini bulma, kemâle erme ve şekillenme fırsatını yakalayacağı bir zemin oluşturmuştur.

Buradan hareketle insan fiilleri, insandaki bu özelliklerle çok önemli bir konuma gelmektedir. Sonuç olarak, Şeyh Ahmed, filozofları ve sufileri, hiç şüphesiz İbn-i Arabî’yi determinizmin amansız avukatlığını yaptığı ve Allah ile insanı karıştırdıkları için şiddetle eleştirmiştir.¹⁸

Şeyh Ahmed, içinde bulunduğu bu entelektüel çevrede, dini inanç ve hayatın temellerinden olan ahlaki kurumlar üzerinde ısrarla durmaya çalıştı. Bunu, varlık kavramına yeni bir anlam yükleyerek yaptı. “O, Allah’ın varlığının mutlak gerekliliği (Vacibü’l-Vücut) doktrinini savunmak yerine, Allah’ın varlık ve adem gibi kavramların ötesinde olduğunu vurguladı. Onun bu fikri gelişmesinin net sonucu, mutlak var oluşun Allah’ın diğer sıfatlarından birisi olduğu ve diğer sıfatlar gibi bu sıfatın tecellilerinin de devam edeceği”¹⁹

Şeyh Sirhindi, içinde yetiştiği toplumdaki sefahat tehlikesini dikkate alarak, Allah’ın birliğini, yani tevhidi entelektüel seviyede tasdik ve tebliğ görevini üzerine aldı. Buradan hareketle, bir müceddid olarak onun vazifesi, Allah ve O’nun insanlarla olan ilişkisiyle ilgili İslami düşünce kurumları çerçevesinde zayıflayan teolojik anlayışı yeniden inşa etmektir.

Şeyh Sirhindi hayatını sadece Hindistan’da değil, sufi bağlantısıyla bütün dünyada İslâm aleyhinde boy gösteren ve birbirinden farklı veya birbiriyle

¹⁶ Fazlur Rahman, A.g.e., s. 35.

¹⁷ Fazlur Rahman, A.g.e., 45

¹⁸ Fazlur Rahman, A.g.e., 71.

¹⁹ Fazlur Rahman, A.g.e., 41.

bağlantılı özelliklerle ortaya çıkan tehdit ve meydan okumalara karşı, monizm (tevhid) üzerinde kritiğe dayalı analizler yapmaya; monoteizmi (tevhid inancını) doğru bir şekilde anlama ve anlatma şeklinde ifade edebileceğimiz tecdid görevine vakfetti. Şeyh Sirhindi, bu önemli görevi İslâmı çok hamasî söylemler sunarak değil, bunun yerine Kur'an, Sünnet ve kendine ait sufi gözlemlerle edindiği mistik deneyimlerle analitik sınıflandırmalar yaparak gerçekleştirdi. O, mistik dini tecrübeleri kesinlikle inkar yoluna gitmedi. Bunun yerine, bunlar arasında nitelik ayırımı yaptı. Bunların sadece hayali bir takım iddialardan ibaret olma seviyesinde bırakılmayıp, tam tecrübe haline yani takvaya dönüştürülmesi gerektiğini ifade etti.

Sirhindi'ye göre, İslâmın varlık anlayışı ve temel prensip olarak kabul edilen tevhid inancı, "bir yandan aşkın (madde ötesi), İlahî ve Yaratıcı bir Varlık ile diğer varlıklardan farklı, günah işleyebilen ve mahluk olan insan" arasındaki bağlantı çerçevesinde değerlendirilmelidir. "Uluhiyet ile insanın günah işleyebilen özelliği arasında bir alâka vardır. Tıpkı tabiat kanunlarıyla moral kanunların birbirleriyle olan bağlantısı gibi. İnsanın sebepsel etkisi ile yaratılan fiil ve olay arasında bir ilişki vardır. İnsan iradesi, bir fiilin gerçekleştirilmesinde, şekillendirilmesinde önemli rol oynar. Bu açıdan Yaratıcı ile yaratılan, Hâlık ile mahluk arasında bir alâka bulunmaktadır. Dolayısıyla insanın varoluş hikmetlerinden birisi olarak İlahî iradenin uygulamada gözlemlenebilmesi olduğunu söyleyebiliriz. Sonuç olarak, insanın kaderi insanın iradesi doğrultusunda gerçekleşen olaylarla İlahî irade ve emir arasında bir ilişki vardır."²⁰

3- SAİD NURSİ'NİN MÜCEDDİTLİK MİSYONU

Her iki alimin dönemlerine dikkat edilecek olursa, başta Şeyh Ahmed Sirhindi'nin dini alanda panteistik (Vahdetü'l-Vücutçu) din düşüncesinin ortaya çıkmasına karşı, İslâmı tecdid için faaliyet gösterdiğini farkederiz. Said Nursi ise, sadece Türk milletinin değil, bütün insanlığın hayat ve düşünce hakkındaki mekanistik bakış açısı ve yaklaşımı formuyla çok büyük ve entelektüel seviyede bir meydan okumayla yüzyüze olduğu bir dönemde yaşamıştı.

Said Nursi, tamamıyla Kur'anî kurumlar üzerine kurulu olarak sunduğu cevaplarını dini ve entelektüel bir yaklaşımla insanlara takdim etmiş, bu yolla onların hayatlarında kaybettikleri Kur'an'a uygun bir hayat stilini yeniden inşa etmeye ve Kur'an'ı Müslümanların nazarında yeniden bir cazibe merkezi haline getirmeye gayret etmiştir. Bu yüzdendir ki Said Nursi, hicri 14. ve 15. yüzyıllarda ortaya çıkan İslâm'ın mücedditleri arasında sayılmıştır.

Said Nursi'nin mücedditlik statüsü, ortaya koyduğu şu iki önemli başarıya dayanır.

²⁰ Ismail Fagi al-Faruqi, "Islam" in Historical Atlas of the Religions of the World, Ismail al-Faruqi and David E. Sopher (eds.) (New York: Macmillan Publishing Co., Inc), s. 244-245.

a) Şu ifadeleriyle, Kur'an'a aykırı olarak ortaya çıkan tartışmalara karşı serin kanlı bir savunma yapar; "*Kur'an'ın sönmez ve söndürülmez mânevî bir güneş hükmünde olduğunu, ben dünyaya ispat edeceğim ve göstereceğim*"²¹ Bugün Türk toplumunda Kur'an'ın ortadan kaybolmaması onun bu azminin ve elde ettiği başarısının açık bir delilidir.

b) Sufi geleneğe büyük bir inkılap gerçekleştirmiştir. Bunu yaparken kendisinin ziyade Risale-i Nur'u bir tek kişiye ait olmayan ve insanları Kur'an'a yönelten bir muallim olarak sunmuş; Kur'an, Risale-i Nur ve akıl arasında dinamik bir interaksyon ve canlı bir entelektüel yapı ile şeyh/mürid geleneğini değiştirmiştir. Bunun da açık göstergelerinden birisi, postmodernizm ve materyalist globalleşmenin hakim olduğu günümüze kadar Risale-i Nur'un çok geniş bir şekilde kabule mazhar olmasıdır.

Said Nursi, Risale-i Nur'dan hareketle, Kur'an'ın aleyhinde toplanıp hücumla geçen materyalist ve ateistlere karşı ilim, sebepler ve Kur'an arasında hiçbir uyumsuzluğun olmadığına dair gayet ikna edici delillerle cevap vermiştir. Allah'ın varlığı konusunda Kur'an'ın ileri sürdüğü, iddia ettiği ve onayladığı din çerçeveli dünya görüşü ile materyalist felsefeye dayalı ateistik görüşler arasındaki mücadelenin hızla devam ettiği günümüzde, böyle bir tarzın önemi daha açık ortaya çıkmaktadır.

Risale-i Nur, insanla inanç arasındaki bağlantıyı sağlayacak inkılabını iki seviyede gerçekleştirmiştir: "*...Taklidi imana sahip insanları tahkiki iman seviyesine ulaştırma ve imansızları sebeplere kulluktan Allah'a kulluk derecesine çıkarma.*"²²

Modern Avrupa'nın felsefi ve bilimsel fikirleriyle şekillenmiş aydınlanma çağı ve bunun Müslüman dünyaya olan etkilerinin hızla yayılması hususuna Said Nursi şöyle işaret eder:

"*Tabiiyyun, maddiyyun felsefesinden tevellüt eden bir cereyan-ı nemrudâne, gittikçe âhîrzamanda felsefe-i maddiye vasıtasıyla intişar ederek kuvvet bulup, Ulûhiyeti inkâr edecek bir dereceye gelir.*"²³ Bu dünya görüşü hayatta, insanın tavır ve tutumlarında farklılıklar meydana getiren iki perspektiften ortaya çıkar. "*Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tassallutuyla, şerâit-i hayat-ı dünyeviyyenin ağırlaşmasıyla efkâr ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir. Zihinler mânevîyâta karşı yabanîleşmiştir. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'an'ı hıfz edip âlimlerle mübahase eden Süfyan ibni Uyeyne olan bir müctehidin zekâsında bulunsa, Süfyan'ın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan on senede içtihadı tahsil etmişse, şu adam yüz seneye muhtaçtır*

²¹ Bediüzzaman Said Nursi, s.

²² Colin Turner, "The Risale-i Nur: A Revolution of Belief" in *Panel I the Ideas of Bediüzzaman Said Nursi in the Thirtieth Year Since his Death and their Place in Islamic Thought*, trans. Sukran Vahide (Istanbul: Sözler Neşriyat, 1993), s. 159.

²³ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1. 1106.

*ki tahsil edebilsin."*²⁴ , "*Çünkü, şimdi saadet-i ebediyeye bedel, saadet-i dünyeviye medar-ı nazardır. Beşerin nazar-ı dikkati, başka maksatlara müteveccihdir. Tevekkülsüzlük içinde derd-i maişet ruha sersemlik ve felsefe-i tabiiye ve maddiye akla körlük verdiğiinden, beşerin muhit-i içtimaîsi, o şahsın zihnine ve istidadına, içtihad hususunda kuvvet vermediği gibi, teşettüt veriyor, dağıtıyor."*²⁵

Said Nursi, Kur'an, İslami düşünce ve bilimler arasındaki bağlantının kopuşuna, İslami dünya görüşünün temel perspektifinin adeta harabeye dönüp dağılışına şahid olur. Müslümanın İslam inancının harab olmasıyla karşılaşılın müşkül, Allah ile insan arasındaki ilişki konusundaki anlayışta da kendisini gösterir. Allah'ın ve insanın ne olduğu, insanın dünya üzerindeki gayesinin ne olduğunu anlamaktan mahrum bütün sınıflar ve gruplar içinde yaygınlaşan "**Kültürel Müslümanlar**" adı altında yeni bir nesil ortaya çıkmıştır. Bu insanlar sadece ateizmle yoldan çıkarılmış değillerdir. Bunun yanısıra, hayatlarını İslami olmayan bir tarzda sürdürmektedirler.

Bilimsel gelişmeler ve bilim felsefesinin Müslüman toplum içinde yaygınlaşması bir çarpışma, mücadele ve meydan okumayı ortaya çıkardı.²⁶ Bir müceddid, olarak Said Nursi, insan yaşamında ve toplum hayatında Müslümanların bilim alanındaki çalışmalarda cesaretsiz davranmalarına rağmen asla cesaretini kaybetmemiştir. İslam medeniyetine karşı yönelen en büyük ve modern meydan okumalara karşı gayet kararlı bir tavır almıştır.²⁷

Said Nursi, kaotik, birbiri içinde tenakuza düşen ve düzensiz bir dünya görüşünün, zaten zayıflamış olan Müslüman entelektüel dünyasının ayakta durmasına ve sonradan ortaya çıkan modern dönemin meydan okumaları karşısında Kur'an'ın yeniden izahı ve anlaşılmasına büyük ihtiyaç duymaktaydı. Kur'an'ın mesajının her asırda geçerli oluşu ve onun kıyamete kadar gelecek olan insanların ve toplumların hayatlarıyla alakalı bir manasının bulunuşu ortaya konulmalıydı. Buradan hareketle en büyük günah olan küfürden insanı korumak gerekiyordu. Böylelikle tıpkı Sirhindi gibi, Said Nursi de, modern çağın insanına kendisini ve bütün dünyayı kendi kendini lanetleme ve tahrip etme tehlikesine karşı koruma gayesiyle birlikte, İslam'ı şumullü bir şekilde anlama imkanını sundu. Bu, onun mücedditlik görevini üstlenişinin açık bir göstergesiydi.

3.1) Said Nursi'nin din ve bilim arasında insana Kur'anî açıdan bakışı

Said Nursi, kainata Kur'anî bakış açısını bilimsel usullerle hakiki ve rasyonel bir yaklaşımla insanlara sunma görevini üstlenmişti. Bunu hamasî bir retorikle

²⁴ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, 213.

²⁵ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, 218.

²⁶ Modern çağda, pozitivizm, Auguste Comte (1798-1857) ile birlikte anılmaya başlanmıştır. Reel, keskinlik ve organik açılardan "pozitif felsefe" ile aynı mânâda kullanılır.

²⁷ Şerî Mardin, *Religion and Social Change in Modern Turkey*, s. 203.

(belagatla) değil, pedagojik bir sesle ve Kur'anî bir hitapla, yani Risale-i Nur'la gerçekleştirdi.

Said Nursi'ye göre, iman aktif bir fenomendir (olgudur) ve yeni bir kainat görüşünü inşa etmek için Kur'an'ın rehberliği ve evrensel emirlerinden beslenen canlı bir tecrübedir. Kur'an, İslam'ın ve zamanın şartlarına bağlı Müslüman tipinin aktif bir şekilde anlaşılmasını sağlamak suretiyle ümitsizliğe düşen Müslümanlar'a ümit kaynağı oldu.

3.1.1. Said Nursi'nin kainat içindeki modern insanın isyanına yaklaşımı

Said Nursi, içinde bulunduğumuz yüzyılda, Allah'a karşı isyankar bir insanı hedefleyen ateizmin yeni bir yüzle ortaya çıktığını ifade eder. Bu görüş felsefi materyalizm, bilimsel pozitivism ve onun sosyal bilimlerden kuzeni olan hümanizm tarafından açıklanmıştı. Bu görüşe göre, bilimsel olan insan bilgisinin geliştiği en önemli alandı ve insanlığı bir mabud seviyesine çıkarma ve kendi kendisini ilah kabul etmenin en son eylemiydi. Buradan hareketle, Risale-i Nur'un ana bakış açısı insanın isyanının ve ateizmin ümmet-i Muhammediye arasında bir çelişki ve safsatalı bir görüş halinde yayılmasına karşı mücadele vermektir.

Şeyh Sirhindi gibi Said Nursi de, Müslüman dünyadaki patolojik dertleri, hastalıkları tedavi etme görevini üstlendi. Bunu, şaşkına çevrilmiş Müslümanlar'ın düşünce yapısı ve sislerle kaplanmış Kur'an'ın temel mesajlarını hedef olarak gerçekleştirdi. Bu, onun için en büyük cihadi, hayatı boyunca en temel misyonu ve Risale-i Nur'un ana teması oldu. Tıpkı Sirhindi tarafından ortaya konulan Vahdetü's-Şuhud görüşünde olduğu gibi.

Risale-i Nur'un bölümlerinden birisinde, insanın görevleri, kainat içindeki yeri ve Allah'ın bir oluşu hakkında muhtasar açıklamalar yapılmakta, bu konularda yöneltilen sorular cevaplanmaktadır. Said Nursi, entelektüel bir üslupla bu sevapları sunar, insan ile Allah arasında tabii bir bağın olduğu gerçeğine dikkat çeker.²⁸ Bu deneysel gerçek, bütün insanların benliğinde Allah'ın insanlığa karşı olan merhametinin bir tecellisi olarak kendini göstermekte, böylelikle din inancı insanın en esaslı bir parçası haline gelmektedir.

Din inancı, Allah'ın insanlara yaptığı rehberliğin bir neticesidir ve "Tabiat Tiyatrosu" veya "Büyük Tabiat Kitabı" olarak isimlendirilen kainattaki yansıma ve uygulamaları farkedebilme imkanını sağlar. Zira, nizamla, mizanla ve sistematik olarak yaratılan kainat, insanın önüne Yaratıcı tarafından konulmuştur. Hassas bir insan, mantiki ve ilmi olarak kainatın, kendisinin tıpkı kainat hakkında ortaya konulan materyalistik ve ateistik fikirlerin ibadet edilmeye layık olmadığını veya Yaratıcıyı inkar etme manası için kullanılamayacağını kolayca anlayabilir. Bilakis kainat Allah tarafından insanların rahatça ve huzur içinde yaşayabilmelerine uygun olarak sunulmuştur ve tıpkı diğer canlılar için olduğu gibi, geçici bir ikametgahtır.

²⁸ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 220.

Said Nursi, bu kainatın bir çok seviyelerde sayısız pencereleri olan harika bir saray olduğunu, Allah'ın yaratıcı sıfatlarını en güzel şekilde bize yansıttığını söyler. Aynı zamanda Allah, her zaman her şeyi görür, bir an olsun gaflete düşmez. Allah, kendisi ile her bir kalp arasında direkt bir bağ kurmuştur. Böylelikle insan her günde 24 saat boyunca Allah ile bağlantısının olduğunu düşünecektir.²⁹

Allah'ın varlığını ve kudretini gösteren sayısız delili insan her türlü varlıkta ve olayda bulabilir. Her insan kendi kişisel bakış açısıyla, yaşadığı ve öldüğü çevrede bulunan bitki ve hayvan türlerinin (nebatat ve hayvanat) ekoloji, biyoloji, fizyoloji, fizyometri, fizyopatoloji vs. zaviyelerinden coğrafi ve astronomik fenomenler doğrultusunda bir yıl boyunca gösterdikleri her bir değişimde bu delilleri keşfedebilir. Son derece küçük ve son derece büyük seviyelerde, mikro ve makro boyutlarda Allah'ın varlığına ve kudretine delalet eden sayısız örneklerle karşı karşıya kalabilir ve neticede bütün varlıkları olduğu gibi insanı da yaratan bir Yaratıcının varlığı sonucuna ulaşır³⁰ ve der ki: "*İşte, ey bedbaht münkir! Şu daire-i arz kadar, helki medar-ı senevîsi kadar geniş olan şu pencereyi neyle kapatabilirsin? Ve güneş gibi parlak olan şu maden-i nuru neyle söndürebilirsin? Ve hangi perde-i gaflette saklayabilirsin?*"³¹

Ancak burada, trajedi olarak niteleyebileceğimiz nokta, günümüz inkarcılarının bir politeist (müşrik) veya ateist olmaları değil, bir Müslüman olarak doğup bir Müslüman ismi taşıyan kişilerin oluşudur. Bu çifte yönlü bir trajedir. O iki gruptaki insan (politeist ve ateist) ve Müslüman aslında Allah'ın yarattıkları içinde en üstün varlık olmasına mukabil, Yaratıcıya karşı insanî bir aptallık üzerine kurulu isyan, inkar ve küfre düşebilmektedir.

Buradan hareketle Said Nursi, Kur'an'ın nurundan istifade ederek yaptığı yorumlarında rasyonel-bilimsel yaklaşımlarla sürekli olarak insanı yanıltan bu yaklaşımları terk edip gerçeği görme çağrısında bulunur.³²

Said Nursi, Kur'an'ın şumullü mesajının doğruluğuna dair ikna edici bilgiler sunarken, Kur'anî mesajın bütün insanlık için geçerli olduğuna delâlet edecek bilgi ve sosyal uygulamaları sürekli ortaya çıkaran değerlendirmeler yapmıştır. Bu değerlendirmeler ışığında herhangi bir kişi, Müslüman sahada veya dine aykırı dünya görüşleri çerçevesinde yükselen mu'tezilî veya aykırı formlar karşısında dimdik ayakta durabilecek bir donanıma sahip olacaktır.³³ Kur'an ve bilginin ortaya çıkardığı tabloyla, ruhani inanç seviyesinde sadece din olgusu kabul edilmekle kalınmayacak, aynı zamanda ahlaki anarşi, siyasi çalkantılar, çarpışmalar, ihtilaflar ve kavgalar karşısında birbirine entegre olmuş kişilikler ve toplumların inşası da sağlanacaktır. Çünkü, kainatın Yaratıcısı tarafından insana yüklenen ve insandan

²⁹ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 299.

³⁰ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 301.

³¹ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 301.

³² Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 301.

³³ Bediüzzaman Said Nursi, C. 1, s. 312.

beklenen çok önemli görevleri terkedip seviyesini en aşağılara indiren bu sebeplerden alabildiğince kaçınılması gerekir.

Said Nursi, insan ile Allah arasındaki ilişki konusunda entelektüel, bilimsel ve rasyonel deliller ortaya koymuştur. O, Allah'ın varlığı, O'nun insanlarla ve kainatla ilişkisi, daha genel bir ifadeyle Halık ile halk (yaratılmışlar) arasındaki bağlantıyla ilgili kesin deliller ortaya koymuş ve buradan hareketle insanlığı hayatları boyunca kendilerinden beklenen ana görevleri yerine getirmesi gerektiğine dair önemli açıklamalar yapmıştır. Bu görevlerin en başında insanlığın doğuştan sahip olduğu düşünme yeteneği vardır ve Kur'an bu noktaya "düşünen insanlar" ifadesiyle işaret eder. Bu konudaki ayetlerden bazı örnekler verecek olursak:

"...Bütün meyvelerden yeryüzünde ikişer ikişer çiftler yaratan ve geceyi gündüze örten de Odur. Düşünen bir topluluk için bunda deliller vardır." (Ra'd Suresi, 13:3)

"O yağmurla Allah, ekinleri, zeytinleri, hurmaları ve üzümleri ve bütün meyveleri sizin için bitirir. İşte bunda düşünen bir topluluk için elbette bir delil vardır." (Nahl Suresi, 16:11)

"Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini Kendi tarafından bir lütf olarak sizin hizmetinize verdi. Şüphesiz ki bunda, düşünen bir topluluk için deliller vardır." (Câsiye Suresi, 45:13)

"Ölüm anında Allah ruhları alır. Diri olanları da uykularında bir çeşit ölüme mazhar eder; sonra ölümleri takdir edilmiş olanların ruhunu tutar, diğerlerini ise takdir edilmiş ecellerine kadar bedenlerine geri gönderir. Şüphesiz ki bunda düşünen bir topluluk için öldükten sonra dirilişe dair deliller vardır." (Zümer Suresi, 39:42)

Günümüzün şaşkına uğramış insanını sadece felsefeye, bilime ve bilgiye Kur'an ışığında tarafsız bir yaklaşımla meczedilmek suretiyle ortaya konulan Kur'an'ın ezeli ve ebedî mesajı kurtarabilir. Bu mesaj insanları hayat, yaşantı ve düşünce alanlarında tavır almaya yöneltecek ve inşallah ahirette de kazanacaklardır.

SONUÇ

Bediüzzaman Said Nursi, manevi yönden takipçisi olduğu Şeyh Ahmed Sirhindi gibi, yaşamış olduğu dönemde entelektüel kesimlerce ortaya atılan ve hızla yükselen imana ait şüphelere karşı İslam'ın yenilenmesi ve canlandırılması için yollar aramıştır. Risale-i Nur, işte böyle bir dönemde gerek İslam dünyasında, gerekse dış dünyada Kur'an aleyhinde ortaya çıkan modern felsefî meydan okumalara karşı verilen bir cevaptır.

Şeyh Ahmed Sirhindi ile Said Nursi'nin yaklaşımları arasındaki metodolojik fark; insan, Allah ve tabiat kavramları ile bunların kendi aralarındaki ilişki üzerinde Kur'anî yaklaşım çerçevesinde birer meydan okuma şeklinde ortaya çıkan sorulara cevap verme hususunda farklı muhteva ve farklı stiller benimsemiş olmalarıdır. Ki, bu meydan okumalar Müslüman'ın imanını panteizm ve ateizme doğru yönelten bir özellik taşır.

Şeyh Sirhindi, yaşadığı dönemde ortaya çıkan felsefî mistisizm olan Sufizm ve metafizik bağlantısı olan monizme karşı Kur'anî cevaplar sundu. Said Nursi ise, modern çağın bir İslam müceddidi olarak, Allah'ı ve O'nun varlığını "gereksiz bir hipotez" olarak ele alan pozitivism ve hümanizmin ideolojik temelleri üzerine kurulu realist anlayışı ilzam edecek tarzda cevaplar veren entelektüel bir ses olmuştur.

Şeyh Sirhindi ve Said Nursi'nin, dönemlerinin ihtiyaçlarına verdikleri benzersiz cevaplar, sadece Müslümanlar'ın imanını korumakla kalmamış, bundan daha önemlisi, Said Nursi tarafından bilim, teknoloji ve enformasyon alanlarında büyük inkılapların yaşandığı bir çağda hayat ve bilgiye yönelik farklı ideolojik yaklaşımların yoğun hücumları altında İslami dünya görüşü ortaya konulmuştur. Bu inanç ve din hakkındaki temel bilgileri her adımda ve hayatın her anında uygulanma yollarını göstererek gerçekleştirmiştir. Her iki müceddid, Kur'anî esaslar çerçevesinde insanlığa yeniden hayata geçirilebilecek bir İslam yorumu sunmuşlardır.

Risale-i Nur, hiç şüphesiz bir bilim kitabı değil, Kur'an'ı anlatan bir eserdir. Milyarlarca galaksinin varlığından, kuantum fiziğinden³⁴, genetikten, biyo-teknolojiden ve diğer bilimsel gerçeklerden haber veren ve insana yeni fırsatlar sunma veya onu daha da tahrip etme sonuçlarını doğuran modern bilimsel buluşların ortaya çıktığı bir dönemde eleştirel bir anlayışın geniş yolunu açmıştır.

Risale-i Nur, hayatın Allah yolunda geçmesine hizmet için sunulan İlahi bir hediyedir. Modern çağın insanını Allah'a ulaşturmaya hizmet eden ve kendi kendini harap etme, mahvetme noktasına gelmesini önleyen bir nur lambasıdır.

³⁴ Neil de Grasse Tyson, Charles Liu and Robert Irion, One Universe At Home in the Cosmos, (New York: Academy Press, 2000).

Said Nursi, Risale-i Nur'un inanmayan insanın iman etmesini, inanan insanın da inancının güçlenmesini sağladığına işaret eder. Bu eser temelde inkarcılara, dünyanın aldatmacalarına kapılıp kaybedenler ve dini düşüncelere modası geçmiş gözüyle bakanlara seslenir. Evrensel/global bir açıdan hayatın manasını araştıran modern insanın kainatta kendisini kendi evindeymiş gibi hissetmesi, kendini bir başkasıyla barış içinde görmesi ve kainatın ve insanlığın son derece merhametli Yaratıcısı olan Allah'a karşı kendisini minnettar hissetmesinin yollarını sunar. İnsanlığın sürekli yenilenen bir dine olan ihtiyaçlarından hareketle, İslam tarihi boyunca kendilerini böylesi önemli bir göreve adanmış nice mücedditler gibi, Müceddid-i Elf-i Sani Şeyh Ahmed Sirhindi ve Bediüzzaman Said Nursi de bu önemli görevi üstlenmişlerdir.

Bugün Mektubat ve Risale-i Nur hâlâ elimizdedir ve gelecek nesiller bu İslam kahramanlarının Kur'an ışığında ortaya koydukları gayretlerinin ışıldayan hizmet örnekleriyle karşılaşacaklardır.

Şeyh Sirhindi ortaya koyduğu Vahdetü's-Şühud (Gözlemlenilen tevhid inancı/tecrübî tevhid inancı) prensibi ile Said Nursi'nin Vahdetü'n-Nur veya Tevhid-i Nurî (nurun gösterdiği tevhid inancı) prensibiyle ortaya koydukları Kur'anî yorumlar gerek İslam dünyasında, gerekse İslam dünyasının dışında kalıcı etkiler meydana getirecektir.